

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ПУБЛІКАЦІЇ НА ШПАЛЬТАХ «ОДЕССКОГО ВЕСТНИКА» (1827–1894): НАПРЯМИ, ПЕРІОДИЗАЦІЯ, АВТОРИ

У статті охарактеризовано основні напрями, зміст та періодизація історико-краєзнавчих публікацій на шпальтах «Одесского Вестника» (1827–1894), які дають можливість дослідження проблем історії регіону. Також надана кількість авторів цих публікацій, їхня професійна приналежність і компетентність.

Ключові слова: «Одесский Вестник», південь України, публікації, краєзнавство, напрями, автори.

В останні десятиріччя в історичній науці набули популярності дослідження присвячені вивченню різних аспектів історії півдня України XIX ст. [49; 51]. Серед джерел, що відіграють головну роль у науково-пізнавальному процесі історії цього регіону (нормативні акти, архівні матеріали, епістолярна спадщина тощо), важливою складовою виступає періодична преса, до публікацій якої, у вивченні різноманітних питань історії південного регіону України, все частіше звертаються сучасні науковці [49; 55].

Періодична преса являє собою специфічну групу джерел, які містять чимало фактичного матеріалу. У той же час преса може розглядатися не лише як історичне джерело з історії того чи іншого періоду (як об'єкт дослідження), але й як один із осередків вивчення минулого (суб'єкт дослідження). Зокрема це стосується публікацій, що мають історико-краєзнавчий характер. Яскравим прикладом цього є «Одесский Вестник» (далі – ОВ) – одна з перших газет Південної України, що виступала першопрохідцем у цій справі, тривалий час була єдиною газетою регіону, накопичувала досвід, яким згодом скористалися інші періодичні видання. Характеристика напрямів, змісту та періодів появи історико-краєзнавчих публікацій на шпальтах ОВ дає можливість дослідження проблем історії регіону, які активно обговорювалися представниками громадськості, з'ясування кількості авторів, їх професійної приналежності і компетентності, визначення походження джерел, що лягли в основу статей.

На сучасному етапі в науковій літературі ще не з'ясовано науково-пізнавальний потенціал періодичної преси XIX ст. як центральних видань, так і провінційних – прикладом яких виступає ОВ. Останній, суттєво відрізнявся, як і всі суспільно-

політичні періодичні видання, від наукових періодичних видань, так і від центральних газет того часу, не тільки структурою, принципом відбору матеріалу, фаховістю авторів, а й змістом публікацій, що переважно були присвячені актуальним проблемам півдня України. На даний час нами не виявлено комплексних досліджень ОВ, не тільки як газети, на сторінках якої відбувалась популяризація історії регіону, а й як провідного, соціально-масового, багатотиражного та різноманітного за тематикою видання на теренах півдня України.

Треба відмітити, що певна частина публікацій ОВ як складова загальної преси півдня України вже ставала предметом дослідження в контексті виявлення історичних джерел для вивчення історії цього краю (як об'єкт дослідження) [50]. Проте, незважаючи на поодинокі статті вчених [47], у тому числі авторки [44], вони ще не набули комплексного виявлення та характеристики як чинника розвитку історико-краєзнавчих досліджень (суб'єкт дослідження), що сприяв вивченню історії цього регіону. Для досягнення поставленої мети нами виносяться наступні завдання: характеристика напрямів публікацій історико-краєзнавчого характеру, періодизація їх появи та встановлення кола авторів. Також слід зазначити, що в XIX ст. не лише на сторінках періодичної преси, але й у наукових працях історія України висвітлювалась виключно в контексті загальноросійської історії і розглядалась як невід'ємна її складова частина.

Основним джерелом дослідження стали публікації на шпальтах ОВ. Також для виявлення біографічних даних авторів цих статей, факторів, що впливали на їх світогляд, були використані різноманітні за жанрами довідники, монографії та поодинокі статті.

Заснування видання першої на півдні Російської імперії газети саме в Одесі – одному з найбільших портів регіону – явище закономірне. Цього вимагали бурхливий розвиток капіталістичних відносин, зростання обсягу торгівлі тощо. Газета подавала звіти про торгові операції в портах Чорного і Азовського морів, знайомила з попитом на товари, містила деякі політичні вісті, урядові розпорядження, метеорологічні спостереження, відомості з сільського господарства, а також матеріали історико-краєзнавчого характеру. За нашими підрахунками, проведеними завдяки фронтальному огляду ОВ за весь час його виходу, вони складають понад тисячу публікацій. Поділивши їх відповідно за проблематику, можемо виділити чотири напрями: археологічний, етнографічний, історичний, археографічний (згадувані за часом появи на шпальтах газети).

Першим за появою та особливо популярним у 1827–1840 рр. на шпальтах ОВ (44 з 89 статей за перші чотирнадцять років видання газети) напрямом історико-краєзнавчих публікацій був археологічний. Дані публікації були орієнтовані на вузьке коло читачів. Вони містили, переважно, описання віднайдених рештків матеріальної культури давніх часів без запропонування науково-проблемних питань. Одними з основних авторів цього напрямку були І. Бларамберг, І. Стемпковський, Д. Корейша.

Започаткування публікацій археологічної проблематики на шпальтах ОВ належить І. Бларамбергу – археологу, одному з перших дослідників стародавніх знахідок на півдні України [60]. Саме з надрукуванням 1827 р. його замітки «О древностях Акермана и Овидиополя» в газеті було започатковано рубрику «Древности» [2]. Спираючись на документи, дослідник доводив, що Акерман стоїть на місці древньої Тіри, а Овідіополь – там, де був древній Ніконій. У 1827 р. І. Бларамберг опублікував ще дві статті про археологічні знахідки, в яких дав пояснення надписам на барельєфах та монетах, що свідчили про перебування римлян на узбережжі Чорного моря [3]. Він здійснив ще дві археологічні публікації в 1828 р. та по одній в 1829 і 1830 рр. [4]. У цих працях, проаналізувавши давньогрецькі надписи і монети, він уточнив деякі фрагменти історії Боспорського царства і довів існування царя Спартокоса IV (284 р. до н. е.), а також розповів про діяльність синагоги в Пантікапеї. На базі своїх досліджень він відкрив існування «Союзу п'яти», який складався з міст і портів на західному

березі Чорного моря. І. Бларамберг першим розробив нумізматику Ольвії та сусідніх з нею давньогрецьких поселень, а також точно визначив місцезнаходження ряду міст, фортець та поселень.

Низку публікацій на шпальтах ОВ розмістив археолог І. Стемпковський [61]. У 1823 р. він подав новоросійському і бессарабському генерал-губернатору М. Воронцову доповідну записку «Мысли относительно изыскания древностей в Новороссийском крае», результатом чого стало відкриття двох археологічних музеїв: в Одесі (1825) і Керчі (1826) [62]. Будучи керченським градоначальником, І. Стемпковський продовжував активні археологічні пошуки. Наслідком цього стали сім публікацій в ОВ впродовж чотирьох років (чотири в 1829 р., одна в 1830 р., дві в 1832 р.) [5]. У цих публікаціях проаналізовано стародавні знахідки з Керчі (глиняні статуетки, надписи з мармуру, прикраси з перламутру тощо).

Найактивнішим автором археологічних публікацій в перші роки видання ОВ був Д. Корейша – керівник канцелярії Керченського градоначальника, який проводив археологічні дослідження за рахунок коштів Кабінету імператора. З 1830 до 1841 рр. він подав сім заміток, в яких проаналізував знахідки поблизу Керчі [6]. У статті 1830 р. він першим повідомив про відкриття поблизу Керчі кургану Куль-Оба.

Починаючи з 1842 р. й до другої половини 1850-х рр. публікація археологічних статей на шпальтах ОВ, щодо інших напрямів, значно зменшилась. Головним чином це було пов'язано з початком видання «Записок Одеського товариства історії і старожитностей», де й відбувалася публікація переважної більшості результатів археологічних досліджень на півдні України.

Публікація археологічних матеріалів на шпальтах ОВ була відроджена в 1864 р. (якщо не рахувати дві публікації 1856 р., присвячені дослідженням «скіфських» курганів [7]) та продовжувалася до 1894 р. У цей час було надруковано 51 статтю. Особливого поширення археологічні публікації набули 1884 р. під час проведення VI археологічного з'їзду в Одесі – 10 заміток. Серед такої кількості статей тільки чотири були підписані автором. Одним із них був кримський краєзнавець В. Кондаракі [52], який став автором двох публікацій, присвячених археологічним знахідкам на території півострова [8]. Вважаємо за потрібне окремо виділити дві замітки, які стосувалися проблеми розкрадання пам'яток матеріальної культури давніх часів. Громадського обгово-

рення ця тема набула в 1880-х рр. [9] та залишається актуальною й у наші часи.

Всього за весь час виходу ОВ на його шпальтах було здійснено 95 публікацій археологічного характеру, що сприяло інтенсифікації та популяризації досліджень цього напрямку на півдні України.

Другим напрямом історико-краєзнавчих публікацій, відповідно до хронології появи на шпальтах ОВ, був етнографічний. У статтях цієї тематики автори надавали уваги традиціям місцевого населення півдня України, яке внаслідок експансіоністської політики Російської імперії на межі XVIII–XIX ст. увійшло до її складу. При цьому інтерес до представників цих народів припадав на 1840–50-ті та 1880–90-ті рр., коли автори присвячували свої публікації народним традиціям татар, українців, євреїв, молдаван, болгар. Орієнтація на ці «інородні» групи для імперського населення була викликана, на нашу думку, двома причинами: адміністративним завданням (для розбудови нової або коректування старої моделі державного керування) та інтересом з боку суспільства, оскільки про тільки-но приєднані південні землі та етноси, що їх заселяли, було мало відомо.

Публікацію етнографічних матеріалів на сторінках ОВ в 1828 р. започаткував французький мандрівник, географ Е. Тетбу де Мариньї, який розповідав про релігію черкесів [10]. Починаючи з того ж року, постійно з'являлися замітки, в яких розповідалося про традиції інших народів південної України. П'ять публікацій було присвячено культурним надбанням татарського етносу: чотири весільній обрядовості [11] та одна – легенді [12]. Святковій обрядовості та освітнім традиціям євреїв було присвячено відповідно дві (одна з них була розміщена в одинадцяти номерах газети) [13] та одна стаття [14]. Легендам, повір'ям, казкам та обрядам молдаван було присвячено п'ять публікацій [15]. Тільки дві замітки були присвячені традиціям болгарського народу, в яких розповідалося про свято «Панагир» та обрядовість [16]. Більша кількість публікацій (7) була присвячена традиціям «малоросійського» народу, в яких висвітлено побут, обряд поховання, пісні, святкування Різдва, Нового року [17].

Серед публікацій цього напрямку важливе значення мали також статті, що були присвячені традиціям різних етносів, які мешкали на теренах півдня України: татарам (Ф. Домбровський), молдаванам (Б. Хиждеу, Б. Бассараб, К. Булатович), болгарам (І. Єнакієвич), українцям (Г. Грузевич-Нечай, Я. Новицький, Н. Корф) та ін. Їх авторами

переважно були місцеві краєзнавці. Авторство багатьох публікацій, на жаль, встановити не вдалося.

Значно погіршилася ситуація із друкуванням етнографічних публікацій на шпальтах ОВ на межі 1880–90-х рр., коли значно зменшилась їх кількість, а в тих, що з'являлися, об'єктом були не традиції окремих народів півдня України, а загальні побутові традиції населення краю, який на цей час вже був достатньо «змішаним». Наприклад, святам – Новий рік, Різдво, Масляна [18].

У цілому варто зазначити, що незважаючи на певну кількість етнографічних публікацій (30), належної популяризації історія та культура етносів, що складали основну частину місцевого населення, не набула.

Виходячи з кількості публікацій на шпальтах ОВ, найпопулярнішим напрямом серед історико-краєзнавчих заміток (понад п'ятисот) для їх авторів був історичний. Основними питаннями цієї теми, які потрапляли в поле зору авторів були війни, що відбувалися на цій території в різні часи, заселення території, розвиток інфраструктури міст, поява сіл і містечок, переселення народів, статистичні дані населення, генеза і розвиток системи та мережі освіти, біографічні нариси, некрологи, спогади тощо. Публікації з історичної тематики стали популярними на шпальтах ОВ з перших номерів.

Публікації цього напрямку започаткував вище згадуваний француз Е. Тетбу де Мариньї. У своїй замітці в 1828 р. він розповів про давнє поселення генуезців в Анапській фортеці [19]. Того ж року в зв'язку з російсько-турецькою війною 1828–1829 рр. з'явилась публікація невідомого автора про битву під Варною в 1444 р. між турецьким і угорсько-польським військом короля Владислава III [20]. У відповідь на її появу відгукнувся тоді ще молодий чиновник канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора А. Скальковський [57]. В університетські роки він цікавився середньовічною історією Польщі і тому в своїй публікації звернув увагу читачів на помилки автора [21]. Слід зауважити, що, як уже було вказано в історичній літературі, цю статтю в ОВ можна вважати першою науковою працею «Геродота» історії Новоросійського краю в Одесі (раніше вважалося, що перша його публікація побачила світ у 1835 р.) [63].

У 1829 р. шпальти ОВ стали ареною полеміки щодо етногенезу кримських татар. На замітку невідомого автора, який писав, що татари є нащадками готів, відгукнувся І. Добрильов. Він

відстоював точку зору, що мешканці південного Криму – це нащадки монголів, а не готів [22]. Ця невеличка дискусія свідчила про зростання інтересу читачів ОВ до історії місцевого краю.

Одним із головних сюжетів публікацій цього напрямку була історія населених пунктів – міст, містечок, сіл, поселень, яким присвячено 54 замітки. Найбільш інтенсивно публікація історичних статей припадає на 1830–1850-ті й 1880–1890-ті рр. В поле зору авторів потрапляли населені пункти, які перебували біля основних торговельних і транспортних шляхів та відповідно потрапляли в «цивілізаційний» вир того часу – міста Одеса (16 статей, автори А. Скальковський, О. Тройницький, О. Шостак), Керч (А. Ашик, О. Сумароков), Херсон, Бердянськ (М. Бухтеєв, М. Герсеванов, О. Трандафілов, В. Крижановський, І. Іванчич), Білгород-Дністровський (М. Гербановський), Олександрівськ (Ф. Березкін, Ф. Шведов), Миколаїв та села Знаменка, Касперовка (О. Афанасьєв), Кардашинка (Кравченко, Зеленкевич), Гола Пристань (Кравченко), Шпакове, Гуцулове, Каменка (О. Завадовський), хутір П'яти-Хаток (Кравченко), селище Кунічі, станція Миколаївка-Новоросійська [23]. Всі автори (за винятком О. Тройницького) були місцевими краєзнавцями, а об'єктами їх дослідження ставали населені пункти, в яких вони мешкали або були проїздом.

Значна кількість історичних публікацій представлена у вигляді некрологів (52) і біографічних повідомлень (141), присвячених відомим постатям півдня України. Серед статей першого жанру слід відзначити некрологи на честь вчених І. Бларамберга, І. Стемповського, К. Зеленецького, В. Григоровича, П. Бруна, О. Кістяківського; негодіанта М. Джурасовича; редакторів ОВ О. Тройницького і М. Сокальського; княгині Є. Воронцової; графа О. Орловського та ін. Серед біографічних нарисів вважаємо за потрібне згадати статті про вчених І. Стемповського, В. Григоровича, М. Костомарова, М. Мурзакевича, Ф. Леонтовича, О. Кочубинського, В. Яковлева, Р. Орбинського, О. Кирпічникова, А. Скальковського; державних діячів М. Палаузова, О. Стурдзи, М. Орлая, М. Пирогова, Г. Потьомкіна; О. Пушкіна; краєзнавців Ф. Домбровського і В. Крижановського; князя О. Горчакова; барона М. Корфа; княгиню Є. Воронцову; отамана чорноморських козаків О. Гладкого; графа О. Строганова; акторки М. Заньковецької [24] та ін.

Варто звернути увагу на шість публікацій, що були присвячені запорозьким козакам [25]. У цих замітках

розглядалися їх історія, побут, традиції, обрядовість, що звичайно викликало інтерес у читачів ОВ.

Серед великої кількості публікацій історичного напрямку тільки шоста частина має авторів. З них переважно були одеські історики (А. Скальковський, В. Яковлев, К. Зеленецький, О. Маркевич, О. Тройницький [53] та ін.) та краєзнавці (Ф. Домбровський, В. Крижановський, О. Комарницький, О. Завадовський, Є. Колбасін, С. Сичевський та ін.).

Отже, слід відзначити, що впродовж всього існування газета ОВ публікувала значну кількість статей на історичну тематику. Це свідчило про підвищений інтерес до них з боку читачів. Науковому характеру видання сприяли краєзнавчі публікації таких відомих дослідників, як А. Скальковський, В. Яковлев, К. Зеленецький, О. Маркевич, М. Мурзакевич, О. Тройницький. Таким чином, поява ОВ сприяла згуртуванню краєзнавчих сил в Одесі і інтенсифікації досліджень у цій галузі на півдні України.

Окрему групу історико-краєзнавчих досліджень становлять археографічні публікації. В них було опубліковано значні документи з історії регіону.

Згідно з тезою провідного дослідника становлення та розвитку археографії на теренах півдня України В. М. Хмарського, ОВ стояв біля витоків археографічної справи в цьому регіоні [64]. Саме на його сторінках в 1833 р. була започаткована рубрика «Материалы для истории Одессы», яка поклала початок систематичній публікації історичних документів на сторінках газети. Цю справу розпочав історик і археолог М. Мурзакевич [56]. Він працював у бібліотеці генерал-губернатора М. Воронцова та знайшов документи, які вперше опублікував на сторінках ОВ. У 1833 р. М. Мурзакевич оприлюднив шість документів з історії Одеси: «Выписка о взятии замка Хаджибейского», «Указ Екатерины II об устройении г.Одессы», «Положение о поселении в окрестностях Одессы греков и албанцев, в последнюю войну в Архипелаге служивых», «Положение для вызываемых из Архипелага и других заграничных мест в Одессу градских переселенцев», «Высочайший Рескрипт о поселении греков и албанцев, служивших в России во время турецкой войны», «Высочайший Рескрипт о учреждении в г. Гаджибей портовой таможни и карантина» [26]. Всі археографічні публікації М. Мурзакевича торкалися історії Одеси. На жаль, їх автор не надав коментарів, легенди, зовнішніх особливостей джерел, а тільки три останні публікації містять короткі передмови і примітки.

Найбільший археографічний доробок на сторінках ОВ належить А. Скальковському, який проводив активні дослідження з історії півдня України [45, с. 177]. Перша археографічна публікація А. Скальковського з'явилась на сторінках ОВ після археографічної експедиції 1835 р., здійсненої за дорученням М. Воронцова. В основу статті були покладені матеріали катеринославських архівів. В ній висвітлювалась роль адмірала Де Рібаса в заснуванні Одеси [27], в якій історик, на думку С. Борового, неправомірно приписав йому роль засновника Одеси, що в майбутньому взяли на озброєння інші історики [45, с. 179].

А. Скальковський помістив повністю п'ять документів (включаючи рескрипт Катерини II до Де Рібаса від 27 травня 1794 р.) та чотири витяги з документів. Автор вказав, що дана стаття – уривок із «Хронологического обозрения истории Новороссийского края», публікацію якої автор здійснив в цьому ж році [65].

На початку 1837 р. А. Скальковський в рубриці «Матеріали для історії Новоросійського краю» вмістив «Записку о крымских татарах» [28]. В передмові до цього документа він писав, що ця записка послужить додатком до документів, які ввійшли до виданого ним огляду історії Новоросійського краю. В цьому документі мова йде про бажання ногайських орд відокремитись від кримського хана і перейти під владу російського царя, про встановлення влади татар у Криму та вміщені імена депутатів від Ногайських орд до російського уряду. Також вміщені імена депутатів і старшин ногайських орд, які прибули в російський табір поблизу Бендер для переговорів з графом П. Паніним із даного питання.

З кінця 1830-х рр., а особливо після знайдення решток архіву Коша Нової Січі (1839), А. Скальковський звернувся до історії козацтва. Вже в 1841 р. у рубриці «Матеріали для історії Новоросійського края» він помістив свою першу статтю про відносини запорожців і татар [29]. Історик подав опис з'їзду депутатів від запорожців і татар для розв'язання суперечливих питань (31 травня 1749 р.). В кінці публікації вміщені ще два документи, які свідчили про бажання кримських татар жити в мирі і злагоді з запорожцями.

У 1844 р. А. Скальковський присвятив 50-літньому ювілею Одеси публікацію документа з архіву Коша Запорозької Січі. Це – секретний рапорт військового судді П. Головатого до генерал-губернатора Лівобережної України графа П. Рум'янцева від 30 червня 1765 р. [30]. В ньому

вперше згадується про побудову турецької фортеці Ені-Дунья біля Хаджибея. Пізніше цей документ А. Скальковський опублікував у своїй «Истории Новой Сечи или последнего Коша Запорожского», але не вказав точного датування. Внаслідок цього багато дослідників помилково вважали, що ця подія відбулась у 1764 р. Лише в 1967 р. вийшла стаття С. Борового, в якій він довів, що цю подію слід датувати 1765 р. [46]. Якби дана публікація була більш відомою, то дискусія про датування звістки запорозьких розвідників завершилася б набагато раніше.

В 1849 р. в рубриці під новою назвою «Матеріали для історії Южной России», і була представлена автором як уривок четвертої частини «Истории Новой Сечи или последнего Коша Запорожского» [31]. У вступному слові археограф, описуючи Запорізьку Січ, порівнював її з італійськими республіками XIII–XIV ст. На жаль, автор не розкрив далі цю оригінальну думку. В даній публікації вміщено п'ять документів, пов'язаних з місією у Нову Січ капітана Владимирського піхотного полку І. Гаврилова: два листи головних ногайських мурз до кошового, розповідь про перебування у Новій Січі капітана І. Гаврилова, який привіз імператорську грамоту з метою розв'язання конфлікту між запорожцями і ногайцями та витяг із чолобитної війська запорозького до імператриці.

Дві археографічні публікації здійснив А. Скальковський в ОВ у 1858 р. Одна з них присвячена історії одеського театру і вміщує більше десяти витягів [32]. Останню публікацію археографічного напрямку на сторінках ОВ відомий вже на той час дослідник здійснив в 1866 р. Це – «Историческая заметка о ценности земель в окрестностях Одессы» [33] (вона була передрукована з газети «Северная почта»). У статті А. Скальковський звернувся до наслідків російсько-турецької війни 1787–1791 рр., під час якої запорозькі козаки під проводом А. Головатого і З. Чепіги здобули турецьку фортецю Ені-Дуньї. В цій статті вміщено розпорядження Катерини II генералу П. Каховському оглянути землі Новоросії, його рапорт-відповідь про виконання доручення, в якому він відзначив «прекрасні південні землі», які невеликими ділянками почали виділяти іноземним поселенцям, що сприяло колонізації краю.

Таким чином, на сторінках ОВ А. Скальковський надрукував десять археографічних публікацій. Тобто ми бачимо, що А. Скальковський

в цей період вів цілеспрямовану публікацію джерел не лише в наукових виданнях, але й на шпальтах періодики, передбачаючи їх популяризацію.

Одну археографічну публікацію здійснив на сторінках ОВ в 1836 р. С. Сафонов – випускник Харківського університету. В 1825 р. він поступив на службу до канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора [59]. Перебуваючи на службі в канцелярії М. Воронцова, він мав можливість працювати в його бібліотеці. Саме завдяки цьому в ній було знайдено і опубліковано «Записку о том, сколько я памятую о крымских и турецких походах» [34]. В ній вміщено спогади учасника подій російсько-турецької війни 1735–1739 рр.

У рубриці «Материалы для истории Одессы» в 1851 р. опублікував низку документів, знайдених в архіві, чиновник особливих доручень в канцелярії військового губернатора колезький секретар К. Смольянинов [48]. Він працював за дорученням одеського градоначальника над «Указателем Одессы» і ознайомився з документами. В майбутньому його робота перетворилася на ґрунтовну монографію, опубліковану в 1853 р. у третьому томі «Записок» Одеського товариства історії і старожитностей. Під час роботи дослідник виявив бажання оприлюднити цінні історичні документи. Оскільки томи «Записок» виходили в середньому один раз на п'ять років, то він, не чекаючи наступного тому, опублікував знайдені документи на шпальтах ОВ.

У вступному слові упорядник подав короткий виклад основних фактів з історії м. Одеси, а потім помістив п'ять документів про визначення полків для чорноморського гребного флоту, які поступили в команду Де Рібаса та про їх подальшу діяльність [35]. Згодом К. Смольянинов здійснив ще дві археографічні публікації в ОВ. Так, у 1851 р. він помістив на шпальтах газети документ про перші міські вибори в Одесі за іменним указом Катерини II (1795), а також вказав на допущені огріхи А. Скальковського в його «Первом тридцатилетии истории города Одессы», де той помилково вказав, що перші вибори відбулися в присутності Г. Кир'якова. К. Смольянинов знайшов підтвердження, що вибори проходили в присутності виконуючого обов'язки градоначальника секунд-майора П. Небольсіна. Цю публікацію можна вважати доповненням до документів, які вмістив раніше в газеті М. Мурзакевич. В заключному слові автор відзначив, що всі подані відомості були взяті із справ 1796 р., які зберігались в архіві міського магістрату.

К. Смольянинов, продовжуючи роботу над написанням історії Одеси, в 1852 р. звернувся до проблеми заснування міста і помістив документ, який підтверджував, що день народження Одеси – 22 серпня 1794 р. Такий висновок він зробив на основі знайденого рапорту інженер-полковника Ф. Деволана, згідно з яким саме в цей день розпочалось будівництво молу і пристаней. Публікація цього документу підтвердила, що К. Смольянинов приєднався до точки зору А. Скальковського, висловленої ним у 1837 р. в монографії про історію Одеси [58].

Решту археографічних публікацій в ОВ здійснили маловідомі краєзнавці. Дві з них належать В. Негрескулу. Один документ він надіслав з Херсона й опублікував у 1851 р. [56]. В ньому доповідалось про відвідування Катерини II міста у 1787 р. Другу публікацію автор здійснив у 1854 р. внаслідок своїх знахідок у Москві. В передмові упорядник зазначив, що знайдені документи ще не були відомі науковому загалу [37]. Це – рапорти графа П. Рум'янцева імператриці Катерині II про переселення іноземних поселенців до Катеринославського намісництва.

На жаль, плідна діяльність істориків і краєзнавців у публікації документів з історії півдня України, починаючи з другої половини 1850-х рр. й до 1890-рр. була припинена. За винятком декількох десятків праць. Наприклад, шість з них були опубліковані в 1864, 1877, 1879, 1889 і 1894 рр. [38], що репрезентували матеріали щодо історії Одеси. Серед них варто звернути увагу на статтю «Із історії Одеси», що була розміщена в єдиному номері 1894 р. (цей номер зберігається в Російській національній бібліотеці імені М. Салтикова-Щедрина) [1]. Остання являла собою матеріал, передрукований із видання «Одесса. 1794–1894», присвячений початковому етапу історії міста. В ній вміщувались витяги із двох документів, датованих 1800 і 1802 рр.

Також слід згадати п'ять публікацій В. Яковлева [54], що були вміщені в рубриці «Із Одеської старовини». Перша з них присвячувалась історії першої кав'ярні в Одесі [39]. Значний інтерес викликає вступне слово автора, в якому він наголосив на тому, що дуже багато документів з історії міста втрачені, або приховані деякими дослідниками від громадськості міста. Друга публікація була присвячена процесу роздачі земель в Гаджибеї та його околицях у 1792–1794 рр. [40]. Третя – містить два рескрипти Катерини II на ім'я Де Рібаса, датовані 1792 р. [41]. Раніше, за-

значав В. Яковлев, найстарішим указом вважався датований 27 травня 1794 р., а тепер віднайдені ним досі невідомі документи і дослідник вирішив їх оприлюднити. При цьому він вказував, що у зв'язку з неможливістю знайти видавця він припиняє збір матеріалів з історії південного краю. Наступною стала стаття щодо заходів безпеки проти імовірного нападу французів на причорноморські міста Російської імперії [42]. Вона містила рескрипт Катерини II від 8 червня 1796 р. віце-адміралу М. Мордвинову на випадок можливого нападу у зв'язку з революційними подіями у Франції. Заключною статтею у цій рубриці стала стаття, присвячена діяльності підполковника А. Кес-Оглу [43]. Матеріал для неї автор почерпнув із щомісячного рукописного журналу «Ареопаг», який виходив в перші роки існування Рішельєвського ліцею.

Таким чином, В. О. Яковлев змістив у п'ятьох своїх публікаціях в рубриці «Із Одеської старовини» переважно документи, присвячені історії нашого міста, ставлячи перед собою мету надати можливість одеситам черпати інформацію із першоджерел.

Отже, ОВ була одним (а деякий час і єдиним) із видань для здійснення археографічних публікацій на півдні України. Переважна більшість з них – це актові джерела (грамоти, укази, рескрипти, ра-

порти, донесення тощо). Наративних джерел було представлено мало. У більшості документи відносяться до історії Новоросійського краю і міста Одеси. Майже всі публікації характеризуються низьким рівнем наукової підготовки до видання. Але газета зробила свій гідний внесок у становлення археографії на півдні України.

Таким чином, незважаючи на те, що за 67 років свого існування ОВ декілька разів був підданий трансформації (змінювалася структура, тираж, періодичність, дні виходу тощо, газета залишалася найпопулярнішим виданням для населення на теренах Південної України). Протягом багатьох років газета виконувала роль популяризатора та поширювача історико-краєзнавчих матеріалів у чотирьох напрямках – археологічному, етнографічному, історичному, археографічному. Відповідно до історичних, політичних та економічних умов відбувався й акцент редакторами на публікації того чи іншого напрямку. Авторами цих публікацій в переважній більшості були представники місцевої інтелігенції, серед яких значне місце посідали історики. Саме їх компетентність у висвітленні історико-краєзнавчої проблематики (особливо археографічних публікацій) створила газеті репутацію як в межах регіону, так і країни.

Джерела та література

1. Російський державний історичний архів, ф. 776, оп. 5, спр. 816, арк. 274–275.
2. ОВ. – 1827. – 22 січня.
3. ОВ. – 1827. – 19 березня; 7, 10, 24 вересня.
4. ОВ. – 1828. – 15, 22 грудня; 1829. – 27 листопада, 7 грудня; 1830. – 6 серпня.
5. ОВ. – 1829. – 6 квітня, 15 травня, 2, 12 жовтня; 1830. – 8 жовтня; 1832. – 29 червня, 6 серпня.
6. ОВ. – 1830. – 1 листопада; 1833. – 2 серпня; 1834. – 31 жовтня, 28 листопада; 1835. – 30 січня; 1840. – 18 грудня; 1841. – 8 січня.
7. ОВ. – 1856. – 27 вересня; 9 жовтня.
8. ОВ. – 1865. – 16 лютого; 1871. – 18 грудня.
9. ОВ. – 1882. – 1 липня; 1889. – 29 січня.
10. ОВ. – 1828. – 13 червня.
11. ОВ. – 1828. – 18, 21, 25, 28 липня; 1847. – 2 квітня; 1848. – 14 січня; 4 лютого.
12. ОВ. – 1891. – 24 жовтня.
13. ОВ. – 1843. – 20, 24, 27 листопада, 1, 4, 8, 11, 15, 18, 22, 25 грудня; 1856. – 3 квітня.
14. ОВ. – 1881. – 5 липня.
15. ОВ. – 1844. – 15, 19, 22 квітня; 1845. – 8 серпня; 1846. – 5 жовтня; 1847. – 16 липня; 1858. – 10 червня.
16. ОВ. – 1856. – 6 листопада; 1858. – 12 червня.
17. ОВ. – 1842. – 19 грудня; 1863. – 6, 9 квітня; 1876. – 17 серпня; 1881. – 3, 11 квітня; 1889. – 6 січня, 28 серпня; 1892. – 30 грудня.
18. ОВ. – 1889. – 1 січня; 1892. – 5, 9 січня, 30 лютого; 3 червня; 25 грудня.
19. ОВ. – 1828. – 14 квітня.
20. ОВ. – 1828. – 13, 24 жовтня.
21. ОВ. – 1828. – 27 жовтня.
22. ОВ. – 1829. – 26 січня, 16 березня.
23. ОВ. – 1836. – 22, 25, 29 січня, 1 лютого; 1837. – 26 травня; 30 липня, 3, 10 серпня; 1838. – 16 березня; 1841. – 23 серпня; 1842. – 15 липня, 15, 19 серпня; 1844. – 5 січня; 23 серпня; 16, 20 грудня; 1847. – 10 травня; 6 серпня; 4 жовтня; 1848. – 18 лютого; 1850. – 25 березня; 1 квітня; 1851. – 25 квітня; 15 серпня; 1853. – 14, 16 липня; 1854. – 30 січня; 3 серпня; 14 вересня; 9 грудня; 1855. – 27 січня; 1856. – 3 березня; 6 листопада; 1857. – 21 лютого; 1858. – 30 грудня; 1859. – 24 лютого; 11 квітня; 1867. – 10 грудня; 1881. – 14 жовтня; 1886. – 25 грудня; 1890. – 21 квітня.

24. ОВ. – 1832. – 2 січня; 31 грудня; 1833. – 21 січня; 1853. – 11 липня; 1854. – 15 травня; 23, 28 жовтня; 1858. – 15 квітня; 1866. – 29 вересня; 1867. – 23 червня; 1871. – 14 березня; 20 травня; 1872. – 14 липня; 1876. – 23 грудня; 1877. – 12 березня; 1879. – 31 березня; 1880. – 20 квітня; 1; 14 травня; 6 червня; 1881. – 19, 20; 24 травня; 6 грудня; 1883. – 6 серпня; 1885. – 11 квітня; 1886. – 24; 26; 28 липня; 1887. – 12; 28 лютого; 1889. – 9 березня; 1891. – 3; 8; 9; 10; 11; 19 серпня; 1; 5; 8; 11; 17 жовтня; 1892. – 11; 17; 21; 22 жовтня; 11 листопада; 9; 16; 18; 20; 22; 30 грудня; 1893. – 6; 15 січня; 8 липня; 4, 9; 6; 2 лютого; 6; 16; 22 жовтня; 10; 11; 12 червня; 4 серпня.

25. ОВ. – 1884. – 9 березня; 9 травня; 15 серпня; 5 жовтня; 1886. – 27 січня; 1889. – 6 січня.

26. ОВ. – 1833. – 4, 11, 18 листопада, 6, 13, 30 березня.

27. ОВ. – 1836. – 22; 25; 29 січня; 1 лютого.

28. ОВ. – 1837. – 23; 27; 30 січня.

29. ОВ. – 1841. – 6, 10 вересня.

30. ОВ. – 1844. – 23 серпня.

31. ОВ. – 1849. – 19, 23, 26 лютого.

32. ОВ. – 1858. – 4, 7 січня; ОВ. – 1858. – 30 січня.

33. ОВ. – 1866. – 23 серпня.

34. ОВ. – 1836. – 6, 10, 13, 17, 20, 24 червня, 1 липня.

35. ОВ. – 1851. – 24 січня.

36. ОВ. – 1851. – 18 квітня.

37. ОВ. – 1854. – 12 серпня.

38. ОВ. – 1864. – 31 січня; 1877. – 16 січня; 1879. – 29 березня; 1889. – 21 листопада.

39. ОВ. – 1889. – 24 липня.

40. ОВ. – 1889. – 21 серпня.

41. ОВ. – 1889. – 24 жовтня.

42. ОВ. – 1889. – 17 грудня.

43. ОВ. – 1890. – 19 листопада.

44. Бондар Г. С. Красназавчі матеріали на сторінках «Одеського вестника» в 1827–1833 рр. // Записки історичного факультету (далі – ЗІФ). – Вип. 5. – Одеса, 1997. – С. 198–203; Її ж. Публікації з історії краю на сторінках «Одеського вестника» (1827–1833 рр.) // VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура»: наукові доповіді та повідомлення. – Ч. I. – К.–Харків, 1997. – С. 297–300; Її ж. Публікація джерел з історії України в газеті «Одеський вестник»: А. О. Скальковський // ЗІФ. – Вип. 8. – Одеса, 1999. – С. 222–226; Її ж. Археографія на сторінках «Одеського вестника» (30-ті – середина 50-х рр. XIX ст.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Вип. 2. –

Дніпропетровськ, 2001. – С. 338–351; Левченко Г. С. Історик В. О. Яковлев (1840–1896): реалізація наукового доробку у періодичній пресі // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса, 2009. – С. 152–158 та ін.

45. Боровой С. Я. А. А. Скальковский и его работы по истории южной Украины // Записки Одесского археологического общества. – 1960. – Т. 1 (34). – С. 177–179.

46. Боровой С. Я. Хаджибей в 60-х годах XVIII ст. // Записки Одесского археологического общества. – 1967. – Т. 2 (35). – С. 131.

47. Гончарук Т. Стаття в «Одеськом вестнике» 1841 р. про зруйнування «Хаджибейської лазні» в Одесі // Південний захід. Одесика: Історико-краєзнавчий альманах. – Одеса, 2009. – Вип. 7. – С. 44–52; Його ж. Стаття К. Смольянінова «Одеський приморський бульвар і бывшая возле него церковь св. Екатерины» на шпальтах газети «Одеський вестник» 1853 р. // Південний захід. Одесика: Історико-краєзнавчий альманах. – Одеса, 2009. – Вип. 7. – С. 49–54 та ін.

48. Гончарук Т. Г. Смольянінов Костянтин Миколайович // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 375–377.

49. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.). – Одесса, 2002. – 407 с.

50. Гребцова И. С. Пресса южных губерний Украины первой половины XIX в. как источник по истории Новороссийского края // Записки історичного факультету. – Вип. 1. – Одеса, 1995. – С. 170–187.

51. Григорьева Т. Ф. Становление и развитие краеведения на юге Украины (80-е гг. XVIII в. – 60-е гг. XIX в.): Автореф. дис... канд. ист. наук. – К., 1991. – 15 с.; Непомнящий А. А. Развитие исторического краеведения в Крыму во 2-й половине XIX – начале XX веков: Дис. ... к. и. н. – Симферополь, 1994. – 273 л.; Непомнящий А. А. Бібліографічна спадщина історико-етнографічних досліджень Криму в кінці XVIII – на початку XX століть: Автореф. дис. ... д. і. н. – К., 2001. – 38 с.; Хоменок О. С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916): очерк истории и библиограф, указатель. – Одесса, 2003. – 180 с.; Новікова Л. В. Внесок А. О. Скальковського (1808–1898) у дослідження історії Південної України: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Одеса, 2004. – 21 с.; Непомнящий А. А.

Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения. – Симферополь, 2005. – 432 с., Гузенков С. Г. Метричні книги як джерело з історичної демографії Південної України другої половини XIX – початку XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.; Яблоновська Н. В. Етнічна преса Криму: історія та сучасність. – Симферополь, 2006. – 312 с. та ін.

52. К биографии В. Х. Кондараки // Крымский архив. – 1996. – № 2.

53. Левченко Г. С. Одеський період життя О. Тройницького: на шляху до кар'єрного зростання // Інтелігенція і влада. У 3-х ч. – Ч. 2. – Одеса, 2009. – С. 102–105.

54. Левченко Г. С. Яковлев Володимир Олексійович // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 463–465.

55. Непомнящий А., Бобков В. Вивчення російськокомовної дорадянської періодичної преси Таврійської губернії у сучасному кримознавстві // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 2005. – С. 207–212.

56. Непомнящий А. А. Подвижники кривоветедення. – Симферополь, 2006. – С. 73–92; Хмарський В. М. Мурзакевич Микола Никифорович // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 252–257.

57. Новикова Л. В., Хмарський В. М. Скальковський Аполлон Олександрович // Одеські іс-

торики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 355–361.

58. Скальковский А. А. Первое тридцатилетие истории города Одессы 1793–1823. – Одесса, 1837. – С. 37.

59. Степан Васильевич Сафонов // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. VI. – Одесса, 1867. – С. 483–485.

60. Тункіна І. В. Бларамберг Іван Павлович // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 52–55.

61. Тункіна І. В., Избаш-Гоцкан Т. О. Слемповський Іван Олексійович // Одеські історики. Енциклопедичне видання. Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 382–384.

62. Тункина И. В. Русская наука о классических древностях Юга России (XVIII – середина XIX в.). – СПб., 2002. – 676 с.

63. Хмарський В. М. Видатний громадянин міста (про внесок А. О. Скальковського у розвиток культури Одеси у першій половині XIX ст.) // Археология и этнология Восточной Европы: материалы и исследования. – Одесса, 1997. – С. 254.

64. Хмарський В. М. Початок археографічної діяльності в Одесі // ЗІФ. – Вип. 4. – Одеса, 1997. – С. 183–192.

65. Хмарський В. М. З історії розвитку археографії на Півдні України: Аполлон Скальковський // ЗІФ. – Вип. 6. – Одеса, 1998. – С. 68.

Галина Левченко

Историко-краеведческие публикации на страницах «Одесского вестника» (1827–1894): направления, периодизация, авторы

В статье охарактеризованы основные направления, содержание и периодизация историко-краеведческих публикаций на страницах «Одесского Вестника» (1827–1894), которые дают возможность исследованию проблем истории региона. Так же представлено количество авторов, их профессиональная принадлежность и компетентность.

Ключевые слова: «Одесский Вестник», юг Украины, публикации, краеведение, направления, авторы.

Galyna Levchenko

The local history publications on the pages of «The messenger of Odessa» (1827–1894): directions, periodization, authors

The article examines the main directions, content and periodization of local history publications on the pages of «The messenger of Odessa» (1827–1894), which give an opportunity to research the history of the region. It is also presented a lot of authors, their professional appliances and competence.

Key words: «The messenger of Odessa», The South of Ukraine, publications, study of local lore, directions, authors.